

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається семантична група лексичних одиниць, які позначають емоції та почуття людини. Вивчення проблеми емоційної лексики у науковій лінгвістичній літературі показало, що сучасна німецька мова має достатньо широкий арсенал мовних засобів для позначення емоцій та емоційних станів людини. Емотивний лексичний фонд є складною, багатоплановою системою семантично об'єднаних мовних одиниць, які належать до різних частин мови. Емоційні конотації реалізуються у мові за допомогою емоційно-оцінних прикметників, прислівників ступеня, іменників і дієслів, семантична структура яких містить оцінку, а також вигуків. Важливим засобом мовного відображення почуттів та емоцій людини є фразеологізми. Виділення окремих груп емоційної лексики дає можливість бачити її параметри, інтенсивність вживання певних її типів й враховувати найбільш продуктивні у практиці навчання німецької мови. В результаті аналізу мовного матеріалу встановлено, що емоційна лексика є ефективним засобом вираження емоцій та емоційного стану людини.

Ключові слова: емоція, емоційний стан, емоційна лексика, лексична одиниця, лексичні засоби, семантична група.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження мовного відображення емоційно-психічного стану людини, її емоційного ставлення до подій є одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики, що зумовлено антропологічною спрямованістю мовознавчих студій та «визнанням активної участі емоцій у діяльності особистості» [10]. Вивчення взаємозв'язку мовної системи та емоційної сфери людини призвело до становлення окремої галузі мовознавства – емотіології (лінгвістики емоцій).

Незважаючи на те, що проблемі емотивних мовних засобів у науковій літературі приділяється велика увага, окремі питання цієї порівняно нової галузі лінгвістики висвітлено ще недостатньо. До них слід насамперед віднести питання термінологічної визначеності та складу лексики, що репрезентує емоції

та емоційний стан людини. Проблема співвідношення емоції та оцінки є також недостатньо розробленою у теорії та практиці емотіології.

Саме цим зумовлено *актуальність* досліджуваного нами лексичного аспекту засобів вираження емотивного значення у руслі комунікативно-функціонального підходу до вивчення одиниць мови.

Мета статті – аналіз особливостей лексичних засобів емотивного вираження значення, специфіки відображення ними людських емоцій у сучасній німецькій мові.

Аналіз дослідження проблеми. Сучасна лінгвістична наука характеризується посиленням інтересом до механізмів відображення емоцій та почуттів у мові. Актуальність дослідження емоційного стану людини визначається загальною тенденцією лінгвістики на врахування людського фактора як чинника комунікативних процесів.

Мова та емоції вважаються двома паралельними системами, кожна з яких впливає на функціонування іншої. Емоції виражають ставлення людини до життєвих ситуацій і проявляються у мові на вербальному рівні. Слова можуть позначати емоцію, комплекс емоцій або емоційний стан, відображення яких локалізується у змістовій структурі відповідних слів. Це відображення кодується специфічними семантичними компонентами, які формують емотивність слова [6, с. 9].

За визначенням О. О. Селіванової, емотивність – це «складник конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного» [12, с. 142].

І. М. Літвінчук вважає емотивність лінгвальною категорією, яка слугує для позначення емоційного стану людини за допомогою різних мовних засобів [9, с. 7]. Людські емоції мають властивість відображатися у мові й можуть сприйматися завдяки емотивним знакам.

Проблематика емоцій та емоційних станів у руслі емотіології активно розробляється у лінгвістичних дослідженнях О. В. Вауліної, Е. М. Вольф, Е. М. Галкіної-Федорук, Е. О. Мягкової, М. А. Ягубової. Питання емотивних

лексико-семантичних засобів мови висвітлюється у роботах М. В. Гамзюка, О. І. Кондрашиної, Н. К. Шорабаєвої, В. І. Шаховського.

Для опису емоційних характеристик слова сучасні мовознавці використовують різні терміни. Лексичні одиниці, які виражають емоції або емоційні стани, називають «емоційно-оцінною» [1, с. 24], «емотивною» [14, с. 9], «експресивною» [13, с. 10], «емоційно забарвленою» лексикою [10, с. 16]. В останніх дослідженнях у галузі емотіології переважно вживається термін «емоційна лексика», яким визначається сукупність лексичних одиниць, призначених для мовного відображення емоцій [16, с. 191].

У лінгвістичних дослідженнях невирішеним залишається питання щодо складу емоційної лексики. Деякі лінгвісти вважають, що не слід відносити до емоційної лексики мовні одиниці, які виражають емоції та почуття. Інші мовознавці (О. М. Галкіна-Федорук, О. Г. Ковалевська, В. І. Шаховський) висловлюють протилежну думку.

О. М. Галкіна-Федорук розмежовує емоційну лексику на такі групи:

- слова, які виражають почуття людини;
- слова з оцінним значенням;
- слова, в яких емоційний стан виражається лексико-граматично [5, с. 136].

В. І. Шаховський у складі емоційної лексики виділяє:

- емотиви (мовні одиниці з емоційною семою у семантичній структурі);
- асоціативи-емотиви (лексичні одиниці, в яких міститься ідея емоції);
- параемотиви (слова, які безпосередньо не виражають емоції) [16, с. 72–74].

Особливий інтерес представляє класифікація емоційної лексики О. Г. Ковалевської, яка при поділі мовних одиниць на класи враховує принцип експресивності значення. Згідно класифікації О. Г. Ковалевської, емоційна лексика включає:

- слова з емоційно-понятійним змістом, із емоційно-оцінним компонентом;
- емоційно-експресивну лексику з компонентом «інтенсивність»;
- слова з експресивно-стилістичним значенням [7, с. 62].

Вивчення питання про співвідношення емоції та оцінки дає змогу зробити висновки: більшість лінгвістів дотримується точки зору, що емоція завжди передбачає оцінку (Е. М. Вольф, В. Г. Гак, В. І. Шаховський, М. А. Ягубова). На думку В. І. Шаховського, «емоція – це форма оцінки суб'єктом об'єкту світу» [17, с. 8]. В. І. Гак вважає, що емоції та оцінки пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями, тому можна говорити про оцінні підстави емоцій [4, с. 88].

О. М. Вольф характеризує взаємодію емоції та оцінки так:

- 1) оцінка є думкою суб'єкта про цінність об'єкта для нього;
- 2) емоція – переживання суб'єктом цієї думки [2, с. 42].

О. І. Кондрашина зауважує, що оцінка якісно детермінує емотивність. Це дає можливість виділити три семантичних поля: негативної, позитивної та змішаної емотивності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів.

Відомо, що реалізація емоцій вербальними засобами здійснюється різними одиницями мови: фонетичними, лексичними, синтаксичними. У дослідженнях позначення емоцій на лексичному рівні все більше визнання отримує положення, згідно з яким майже кожна лексична одиниця так чи інакше пов'язана з емоціями і може відображати емоційний стан людини. Подібну точку зору висловлює В. І. Шаховський, який вважає, що слово не тільки виражає емоцію, але й саморегулює поведінку та емоційний стан індивіда [16, с. 112].

Аналіз емотивної лексики свідчить про те, що емоційні конотації на лексичному рівні створюються у мові завдяки емоційно оцінним прикметникам, прислівникам, іменникам, дієсловам, які містять оцінку в своїй структурі. Одиницями мови, які мають емоційне значення, є також вигуки. У процесі мовного відображення людських емоцій активну участь беруть і фразеологізми.

Прикметник є одним із важливих засобів вираження емоцій та емоційного стану людини. Крім свого категоріального значення – позначення ознаки предмета чи особи, – він може передавати ставлення, емоційну оцінку певного

суб'єкта, об'єкта або дії. Цю функцію виконують переважно емоційно-оцінні прикметники, серед яких можна виділити дві групи:

- 1) прикметники з позитивним емоційним зарядом (для вираження позитивної характеристики людини або події): *ehrlich, freundlich, fantastisch, gut, gerecht, hübsch, klug, nett, tapfer, toll, tüchtig, schlank u. a.*
- 2) прикметники з негативним емоційним зарядом, які вживаються для вираження негативного оцінного ставлення до людини або події: *abstoßend, böse, dumm, dick, faul, furchtbar, hässlich, hilflos, schlecht, unangenehm u. a.*

Er war ein schlechter Philosoph und ein ausgezeichneter Autofahrer, aber sein Fahren war viel gefährlicher als seine Philosophie (B. Brecht).

Mittelgroß, schlank, den Hut auf dem dichten schwarzen Haar zurückgesetzt, elegant, aber nachlässig gekleidet, den kurzen Schnurrbart (T. Mann).

Прислівники, що означають ступінь інтенсивності чи якості дії або ознаки предмета, мають також здатність до вираження позитивних й негативних емоцій. У цьому випадку вони втрачають своє предметне значення і виступають у ролі інтенсифікаторів, які виконують функцію позначення вищого ступеня інтенсивності. До таких відносяться прислівники: *außerordentlich, besonders, ganz, sehr, viel, völlig, wenig, ziemlich u. a.*

Sie sah heute Abend überhaupt besonders gut (A. Seghers).

Der junge Gemüsehändler in der Wertherstrasse missfiel ihr allzu sehr (A. Seghers).

У сучасній німецькій мові є значна кількість іменників емотивного вираження значення, серед яких можна виділити іменники з семою емоційної оцінки як основи номінації. Вони мають здатність позначати цілий спектр почуттів та емоцій людини: інтерес (Interesse), радість (Freude), здивування (Erstaunen), смуток (Kummer), страждання (Leiden, Qual), страх (Angst), образа (Beleidigung), сором (Schande), злість (Bosheit), зневага (Missachtung), тривога (Aufregung), гнів (Zorn) та ін.

Як окрему групу емоційно забарвлених одиниць мови, виділяють іменники, що виникли в результаті переносу значення (метонімії). Такі іменники вживаються переважно для вираження позитивної або негативної характеристики людини:

Blaustrumpf – “*gelehrte Frau ohne weiblichen Charme*”.

Schlafmütze – “*langweilige, schläfrige Person*”.

Klotz – “*unbeholfener Mensch*”.

Hopfenstange – “*lange, dünne Frau*”.

Leuchte – “*kluger Fachmann*”.

Великий інтерес викликає вживання іменників, які є назвами тварин, але використовуються для позначення людини. Такі іменники, як правило, відображають оцінне ставлення до адресата, переважно негативне, і тому вони сприймаються як образа й відносяться до лайливих слів.

Du Bock! (*Du bist eigensinnig*)

Du Hasenfuß! (*Du bist zu ängstlich*)

Du Pfau! (*Du bist eitel*)

Du Schwein! (*Du bist schmutzig*)

Du Esel! (*Du bist dumm*).

Вигуки вважають важливим засобом вираження почуттів, емоцій, волевиявлень людини. За своїм значенням і вживанням ці мовні одиниці поділяються на декілька груп, серед яких є група емоційних вигуків, що виражають найрізноманітніші почуття і переживання – радість, захоплення, задоволення, горе, жаль, здивування, переляк, обурення, гнів тощо.

Емоційні вигуки умовно можна поділити на два типи:

1) вигуки, що позначають позитивні емоції та почуття:

Ach! Hurra! Huch! Juchhe! (радість), *Ah! Ha!* (здивування), *Bravo!* (захоплення), *Topp!* (згода);

2) вигуки, що позначають негативні емоції та почуття:

Bu (buh)! (переляк); *Ei, ei!* (незадоволення); *Mein Gott! Großer Gott! Ach du meine Güte!* (жаль); *Hu!* (біль, жах); *Na!* (роздратування); *Oje! O weh!* (горе); *Pfui! Puh!* (обурення).

Ha, wie lieblich in die Adern strömt der Geist der Heimatsonne! (Th. Storm).

Oh, wie langsam geht die Zeit im Zug! (B. Brecht).

Цікавими з погляду дослідження емотивного забарвлення є фразеологічні знаки мови – стійкі словосполучення з повністю або частково переосмисленими компонентами значення. Фразеологічні одиниці (ФО) – та частина лексичного складу мови, яка має властивість природним способом виражати емоції та експресії у мові.

До проблеми емоційного фактора у фразеології зверталися О. І. Кондрашина, Н. К. Шорабаєва та ін. О. І. Кондрашина розглядає категорію емотивності у взаємозв'язку з відповідними поняттями в галузі психології емоцій. На її думку, критерієм виділення емотивного компонента в структурі значення ФО є індикатори, які поділені на дві групи:

1) загальні, що виражаються за допомогою лексичних одиниць “*Gefühle*”, “*Emotion*”, “*Stimmung*”;

2) часткові, які виражають певну емоцію, наприклад, “*Angst*”, “*Freude*”, “*Hass*”.

Часткові індикатори О. І. Кондрашина розмежовує на чотири підгрупи: емотивні індикатори негативної, позитивної, нейтральної та подвійної оцінки:

Er ist ganz Gefühl.

Gut Glück! Viel Glück!

Gefühl, Glück – загальні індикатори.

“*Angst beschlich ihn. Wie war das zu verstehen? Tagsüber Aufstand und abends solche Stille? Schrecken packte ihn*” (W. Bredel, “Die Söhne”).

Angst, Schrecken є частковими індикаторами негативної оцінки.

Geteilte Freude ist doppelte Freude (Sprichwort).

Freude – частковий індикатор позитивної оцінки.

Freud' muss Leid, Leid muss Freude haben (J. W. Goethe, “Faust”).

Freude, Leid – індикатори подвійної оцінки.

“*Da haben wir eine Hilfe ins Haus bekommen. Aber setz dich doch! Wart, ich will nur in der Küche Bescheid sagen!*” (W. Bredel, “Die Söhne”).

Bescheid – індикатор нейтральної оцінки.

У ФО, які позначають емоційний стан людини, раціональна оцінка поєднується з експресивністю, і цей факт дає підстави віднести ці одиниці мови до оцінно-експресивної фразеології. Емотивна оцінка таких фразеологізмів не тільки фіксує ставлення індивіда до об’єктивної реальності, а й викликає у адресата певний відгук.

У дослідження оцінно-експресивної фразеології розглядається питання диференціації типів оцінки. Н. К. Шорабаєва виділяє два види оцінного змісту: 1) пропозиціональний (суб’єкт оцінки є виконавцем дії); 2) комунікативний (суб’єкт оцінки – комунікант).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Дослідження лексичних засобів емотивного вираження значення у науковій лінгвістичній літературі дає підстави стверджувати, що людські емоції мають властивість відображатися на вербальному рівні завдяки мовним одиницям емотивного лексичного фонду, в якому виділяються певні групи слів, що належать до різних частин мови.

У результаті аналізу мовного матеріалу виявлено, що емоційні конотації реалізуються у мові за допомогою емоційно-оцінних прикметників, іменників, прислівників, дієслів, семантична структура яких містить оцінку. Необхідно зазначити, що порівняно з емоційним потенціалом прикметників та іменників, можливості вираження емотивного значення дієслів обмежені. Загально визнаними одиницями мови, що мають емоційне значення, є вигуки. Емоційно забарвлені фразеологічні одиниці передають складність і багатоплановість вираження емоційного стану людини, збагачують мову яскравими, образними засобами.

Як показує дослідження, емоційна лексика є важливим засобом вираження почуттів та емоцій людини. Зважаючи на те, що прояв емоцій на вербальному

рівні здійснюється різними одиницями мови – фонетичними, лексичними, синтаксичними – доцільно було б вивчити проблему репрезентації емоцій на інших рівнях, зокрема на синтаксичному.

Джерела та література

1. Ваулина О. В. О некоторых языковых особенностях выражения эмоций в речи / О. В. Ваулина // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : міжвуз. зб. наук. пр. – Х. : Константа, 1996. – 33 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 2002. – 42 с.
3. Гаврись В. І. Сталі словосполучення у сучасній німецькій мові / В. І. Гаврись. – К. : Рад. шк., 1971. – 247 с.
4. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Г. Гак // Весник МГУ. – 1993. – № 3. – С. 87–95.
5. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию. – М. : Наука, 1958. – С. 103–124.
6. Городникова М. Д. Эмотивные явления в речевой коммуникации / М. Д. Городникова. – М. : МГПИИЯ им. М. Горького, 1986. – 70 с.
7. Ковалевская Е. Г. Семантическая структура слова и стилистические функции слов / Е. Г. Ковалевская // Языковые значения. – Л. : ЛГПИ, 1976. – С. 63–72.
8. Кондрашина Е. И. Эмотивность в английской фразеологии (на примере современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Елена Ивановна Кондрашина ; Моск. гос. лингвист. ун-т. – М. : [б. и.], 1991. – 26 с.
9. Літвінчук І. М. Прагматика емотивного тексту (психосоматичне експериментальне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Ірина Миколаївна Літвінчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2000. – 17 с.
10. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 109 с.
11. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови / О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова кн., 2003. – 403 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 11–18.

14. Чепуріна І. В. Емотивні дієслова як база іменного словотвору (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Ірина Володимирівна Чепуріна ; Таврійськ. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь : [б. в.], 2003. – 20 с.

15. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка : [монография] / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 190 с.

16. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

17. Шорабаева Н. К. Оценочная функция фразеологических единиц в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нобинур Каиргажиевна Шорабаева ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – М. : [б. и.], 1984. – 23 с.

18. Ягубова М. А. Оценка и эмоции в разговорной речи / М. А. Ягубова // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 133–142.

19. Schulz D. 1000 Idiomatiche Redensarten Deutsch / Dora Schulz, Heinz Griesbach. – Berlin : Langenscheidt, 1966. – 253 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Brecht B. Gesammelte Werke in 20 Bänden Werkausgabe / Bertold Brecht. – Frankfurt a/M : Suhrkamp Verlag, 1976. – 137 S.

21. Mann Th. Gesammelte Werke in dreizehn Bänden / Thomas Mann. – Berlin, Aufbau-Verlag, 1955. – 78 S.

22. Seghers A. Die Entscheidung / Anna Seghers. – Leinen : Aufbau Verlag, 1959. – 596 S.

23. Bredel W. Die Söhne : roman / Willi Bredel. – Berlin : Aufbau Verlag, 1962. – 547 S.

24. Goethe J. W. Faust. Eine Tragödie / Johann Wolfgang Von Goethe. – Stuttgart, Cotta, 1962. – 460 S.

Бондарчук Т. И. Лексические средства выражения эмотивного значения в современном немецком языке. В данной статье рассматривается семантическая группа лексических единиц, обозначающих эмоции и чувства человека. В процессе изучения проблемы эмоциональной лексики выявлено, что современный немецкий язык владеет достаточно обширным арсеналом языковых средств для обозначения эмоций и эмоционального состояния. Эмотивный лексический фонд представляет собой сложную, многоплановую систему семантически объединенных языковых единиц, которые принадлежат к разным частям речи. Эмоциональные коннотации реализуются в языке посредством эмоционально-оценочных прилагательных, наречий, имен существительных и глаголов, семантическая структура которых содержит оценку, а также междометий. Важным

средством языкового отображения чувств и эмоций человека являются фразеологизмы. Выделение отдельных групп эмоциональной лексики делает возможным видеть ее параметры, интенсивность употребления отдельных ее типов и учитывать наиболее продуктивные в практике обучения немецкому языку.

Ключевые слова: эмоция, эмоциональное состояние, эмоциональная лексика, лексическая единица, лексические средства, семантическая группа.

Bondarchuk T. I. Lexical Means of Expressing the Emotive Meanings in Modern German. The article highlights the various perspectives of domestic and foreign linguists regarding the semantic group of lexical units denoting human feelings and emotions. The study shows that modern German language possesses the great arsenal of lexical means denoting human emotions and emotional states. Emotive language is represented by a complex system of semantically united language units which belong to different parts of speech. Emotional connotations are expressed with the help of emotional and evaluative adjectives, adverbs of degree, nouns, verbs and interjections. The phraseological units are an important means of expressing feelings and emotions. The separate groups of emotional by coloured lexis have been outlined. In our study, it is shown how analyze their parameter of the emotionally coloured vocabulary, the intensity of usage of its particular types. The results of our research may be used in the process of teaching German. Our research has shown that the emotional coloured lexis is an effective means of denoting emotions and human emotional state.

Key words: emotion, emotional state, emotional by coloured lexis, lexical unit, lexical means, semantic group.